

А-43 Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки). Збірник наукових праць / за ред. В.М. Синьова, О.В. Гаврилова.– Вип. III. – Кам'янець-Подільський: ПП Медобори-2006, 2012. – С. 127-133.

УДК 376.2.016:81-028.31

О.В. Ласточкіна

ХАРАКТЕРИСТИКА МОВЛЕННЕВОЇ ПІДГОТОВКИ ДОШКІЛЬНИКІВ

У статті подано характеристику основних особливостей та структури мовленнєвої підготовки, як однієї зі складових загальної підготовки дітей дошкільного віку.

Ключові слова: загальна підготовка, мовленнєва підготовка, мовленнєва готовність, мовленнєва компетенція.

В статті дана характеристика основних особенностей и структурных компонентов речевой подготовки, как одной из составляющих общей подготовки детей дошкольного возраста.

Ключевые слова: общая подготовка, речевая подготовка, речевая готовность, речевая компетенция.

Постановка проблеми. Дошкільна освіта є першою ланкою освітньої галузі, що виконує роль фундаменту для подальшого розвитку дитини, готує її до навчання у школі. Основним завданням дошкільної освіти є збереження і зміцнення фізичного, психічного та духовного здоров'я дитини, виховання любові до Батьківщини, шанобливого ставлення до родини, поваги до народних традицій і звичаїв, свідомого ставлення до себе, оточення та навколишнього природного середовища; формування особистості дитини, розвиток її творчих здібностей, набуття нею соціального досвіду тощо.

Мовленнєвий розвиток дитини є одним із основних чинників її повноцінного розвитку в дошкільному дитинстві. Рівень розвитку цієї психічної сфери визначає рівень сформованості соціальних і пізнавальних мотивів, потреб та інтересів, знань, умінь і навичок дошкільника, що є фундаментом його особистісної культури.

Мета статті. Схарактеризувати особливості та структуру мовленнєвої підготовки, як однієї зі складових загальної підготовки дітей дошкільного віку.

У науково-педагогічному обігу часто синонімічно вживають терміни "підготовка до школи", "готовність до школи", "шкільна зрілість", а також

існують певні розбіжності щодо тлумачення позначених ними понять.
Усебічний аналіз, зіставлення та порівняння наявних у психолого-

---

© Ласточкіна О.В.

педагогічній, філософській, довідниковій літературі визначень надає можливість виявити співвідношення основних понять. Так, під "підготовкою до школи" розуміють комплекс педагогічних заходів, спрямованих на загальний розвиток дитини (фізичний, психічний, розумовий, емоційний, морально-вольовий, соціальний); створення передумов для формування основ загально-навчальних умінь та навичок (організаційних, інтелектуальних, комунікативних), які забезпечили б дитині цілісний особистісний розвиток як суб'єкта майбутньої навчальної діяльності. Водночас результатом процесу підготовки необхідно вважати готовність дитини до шкільного навчання [1].

Аналіз та узагальнення широкого кола історико-педагогічних джерел дав підстави для виокремлення одного з сучасних етапів загальної підготовки – етапу інноваційного розвитку підготовки дітей до навчання в школі на засадах дитиноцентризму. Зміст цього етапу – формування життєвих компетентностей у процесі **загальної** (соціальної, фізичної, психологічної, мотиваційної, вольової) та **спеціальної** (мовленнєвої, мовленнєво-творчої, логіко-математичної, екологічної, природничої, художньо-естетичної та підготовки до навчання грамоти) **підготовки**; включення вчителів і батьків до особистісно орієнтованого процесу пропедевтики початкового навчання на основі суб'єкт-суб'єктних взаємин [1].

Питання мовленнєвої підготовки, як складової загальної підготовки, старших дошкільників та створення необхідних умов для забезпечення наступності їх розвитку знайшли своє відображення у світовому й вітчизняному історико-педагогічному досвіді, зокрема в працях Я. Коменського, Й. Песталоцці, Ж. Піаже, К. Ушинського, С. Русової, Є. Тихеєвої, В. Сухомлинського. Науковці обґрунтовували думку про наявність тісного зв'язку та наступності між окремими ланками освіти, що дає можливість дошкільникам без особливих перешкод в процесі навчання переходити до наступної освітньої ланки. Забезпечення такого плавного переходу сприяє гармонійному розвитку особистості дитини.

Є. Тихеєва вважала за необхідне починати розвивати рідне мовлення від перших років життя дитини, як тільки виникає у неї потреба спілкування з іншими людьми. Цей процес необхідно організовувати як у інтересах самої дитини, так і для розвитку мовлення з позицій лінгвістичного аспекту, особливо в практиці дитячих садків. Проте, затримку розвитку мовлення, вади мовлення дорослих пов'язувала з недоліками, перш за все, моторного розвитку в дитинстві. *"Навчання мови"* за Є. Тихеєвою вперше покладене було в основу всієї дошкільної системи виховання. Саме методично продуманий планомірний розвиток мовлення повинен бути фоном, на якому розгортається процес навчання і виховання дітей дошкільного віку. Головними умовами своєчасного розвитку мовлення Є. Тихеєва вважала матеріальне оточення, яке

повинен використовувати педагог – це природа, матеріальна культура, педагогічно обґрунтована дидактична ситуація. Авторка вказувала на взаємозв'язок розвитку особистості дитини та розвитку її мовлення, а також мовлення і мислення як головних факторів соціального спілкування людей, які об'єднують усі прояви життя в єдине ціле.

За В. Сухомлинським, розвиток мовлення – це одна зі складових вирішення проблем підготовки дітей до школи. Він рекомендував розпочинати розвиток мовлення та виховувати любов до мови з раннього дитинства; розробив оригінальну методику навчання дітей дошкільного віку грамоті й читанню. Майбутні першокласники відвідували "школу радості" ще за рік до початку систематичного навчання, де на "уроках мислення в зеленому класі" складали казки, розповіді, оповідання за спостереженнями у природі.

О. Усова, розробляючи загальні питання навчання дітей дошкільного віку, особливе місце у цьому процесі відводила також навчанню мови. Вона зауважувала, що завдання дошкільного закладу полягає у забезпеченні такого рівня мовленнєвого розвитку дітей, спираючись на який, учитель зможе успішно розв'язати визначені програмою молодшої школи завдання.

Сучасні соціально-економічні та політичні тенденції прискорили процеси реформування філософії освіти, сприяли розвиткові теорії і практики підготовки дітей до шкільного навчання та її спрямованості на формування особистості дитини. Вітчизняними вченими (С. Кулачківська, С. Ладивір, С. Максименко та ін.), які вивчали психологічну готовність до шкільного навчання, виділено наступні її складові: *морфогенетичну* (стан здоров'я, рівень фізичного розвитку), *психологічну* (інтелектуальна, емоційно-вольова, мотиваційна сфери) та *соціальну* (соціальна компетентність, комунікативні навички) готовність. Н. Гуткіна, крім зазначених складових, виділяє також *мовленнєву*, яка передбачає достатній рівень розвитку усного мовлення, а Є. Проскура додає ще й *психологічну готовність до спілкування*. Враховуючи ці наукові підходи, вважаємо, що сучасна підготовка дітей до школи повинна включати такі компоненти: *морфогенетичний, психологічний, соціальний і мовленнєвий* [3].

Останнім часом широкого вжитку набуває термін "*компетенція*"; він часто вживається у науковій літературі, і в педагогічному розумінні пов'язується із особистісним зростанням дитини, різними аспектами її розвитку: фізичним, соціальним, пізнавальним, мовленнєвим та ін. Тому, досліджуючи питання підготовки до школи, доцільно розглядати їх крізь призму *життєвої компетентності* як здатності дитини адекватно та відповідно до власних потреб і можливостей реагувати на впливи зовнішнього середовища [3].

Неможливо уявити належний рівень життєвої компетенції людини без оволодіння мовленням. Видатний педагог К. Ушинський зауважував,

що рідне слово є основою розумового розвитку й скарбницею всіх знань. Оволодіваючи мовленням, вивчаючи мову, дитина засвоює систему знань, суспільно прийняті норми поведінки – основу її життєвої компетентності, тобто, за словами Олени Кононко, дитина "оволодіває наукою і мистецтвом жити серед інших". З огляду на це проблема розвитку мовлення дитини завжди була однією з центральних у дошкільній освіті. Нині ж провідною метою дошкільньої лінгводидактики є виховання мовної особистості.

Мовленнєва компетенція – це вміння на практиці доречно користуватися мовою (висловлювати свої думки, бажання, наміри, прохання тощо), використовувати для цього як мовні, так і немовні (міміка, жести, рухи) та інтонаційні засоби. Це полікомпонентна система, що містить наступні складові:

– *лексичну* (наявність певного запасу слів у межах вікового періоду та відповідне їх застосування, вживання засобів мовної виразності: приказки, прислів'я, фразеологізми, епітети, порівняння);

– *фонетичну* (правильна звуковимова, розвинений фонематичний слух, володіння інтонаційними засобами виразності);

– *граматичну* (практичне вживання відповідних граматичних форм рідної мови: рід, число, відмінки, час тощо);

– *діалогологічну* (розуміння зв'язного тексту, вміння відповідати та звертатися із запитаннями, вести діалог, складати різні види розповідей, переказувати);

– *комунікативну* (вміння підтримувати розмову, спілкуватися на різні теми, культура мовленнєвої поведінки, ініціативність спілкування).

Більшість сучасних науковців розвиток мовлення у дошкільному віці вважають засобом формування *мовленнєвої компетентності*. Так, Л.

Калмикова трактує мовленнєву підготовку як загальномовленнєву та спеціальну. *Загальномовленнєва підготовка* забезпечує розвиток навичок усного мовлення, комунікативних навичок, розвиток сприймання і розуміння мовлення, засвоєння мовленнєвого досвіду і чуття, а *спеціальна підготовка* передбачає пропедевтику вивчення мови, тобто первісне усвідомлення її знакової системи, формування основ мовних і мовленнєвих умінь у галузі читання й письма, аналіз мовленнєвих явищ, розвиток свідомого мовлення.

Загальномовленнєва підготовка триває від народження протягом дошкільного дитинства аж до вступу до школи. Тобто при вступі до школи дитина має володіти рідною мовою, засвоїти її літературні норми, культуру усного мовлення і спілкування. *Спеціальна підготовка* за Л. Калмиковою – це *мовна* (когнітивно-рефлекторна) і *мовленнєва* (комунікативно-рефлекторна) підготовка, яка передбачає пропедевтику вивчення мови – первісну рефлексію на мовному матеріалі. Рівень комунікативних здібностей знаходиться у прямій залежності від мовленнєвого розвитку. Тільки на п'ятому році життя дитини

проводиться спеціальна мовна підготовка. Вона починається із повідомлення дітям початкових знань про мову і закінчується елементарними вміннями читання і письма, аналізу мовних одиниць та контролюється за допомогою свідомості [2].

На сучасному етапі розвитку дошкільної освіти мовленнєву підготовку слід розглядати як інтегрований результат загальномовленнєвої і спеціальної мовної підготовки, що забезпечує дошкільникам мовленнєву готовність і передбачає формування практичних мовленнєвих навичок, удосконалення комунікативних форм та функцій мовленнєвої діяльності [3].

Отже, мовленнєва підготовка як процес розвитку мовлення й навчання мови є *формуванням мовної здібності, мовленнєвих навичок і умінь*, яке здійснюється у двох напрямках, а саме: 1) *мовленнєвої готовності* (формування навичок усного мовлення з правильною звуковимовою, граматичною будовою, лексичним запасом, достатнім фонетичним сприйманням і звуковим аналізом слів); 2) *комунікативної готовності* (комплексного застосування дитиною мовних і немовних засобів із метою використання одиниць мови для спілкування й усвідомлення власної особистості в процесі життєдіяльності), *тобто набуття мовленнєвої й комунікативної компетентності*, що сприятимуть оволодінню шкільною програмою [3].

Як зауважує Т. Піроженко, актуальність своєчасного мовленнєвого розвитку в дошкільному дитинстві визначається завданнями зі створення оптимальних умов для якнайповнішого розкриття потенційних можливостей кожної дитини, що проявляються у специфічно дитячих видах діяльності й пов'язані з комунікацією. Становлення у людини всіх психічних функцій, психічних процесів, особистості в цілому неможливе без міжособистісного контакту. При цьому мовленнєвий розвиток та його вдосконалення необхідно розглядати як відображення зростання навичок комунікативно- мовленнєвої взаємодії. Здібність до спілкування розуміють як комплексну здатність користування засобами взаємодії (невербальними, предметно-практичними, мовними), що забезпечують успішність цілей комунікації.

Заявлений у психологічній характеристиці акцент на взаємозв'язку становлення форм і засобів спілкування дитини свідчить про те, що мовлення виникло у спілкуванні й у своєму розвитку і становленні тісно пов'язане з комунікативною діяльністю дошкільника. Рівень складності визначається широтою та дієвістю мотивів спілкування, а мовленнєва матерія (лексика, граматики) тісно залежить від змісту потреби дитини у спілкуванні з дорослими та однолітками.

Із розмаїття мовлення довколишніх людей, яке чує дитина, вона вибирає, засвоює і створює те, що їй необхідне для виконання комунікативних завдань, які виникають у зв'язку з особливостями

життєдіяльності на даному етапі розвитку. Саме розвиток комунікативної діяльності визначає розвиток мовлення, а не навпаки. Так, мовлення дітей, однакових за віком, але які перебувають на різних рівнях розвитку спілкування, суттєво відрізняється між собою. Мовлення дітей, різних за віком, але які перебувають на одному рівні комунікативної діяльності, приблизно однаково за лексичним складом, складністю граматичного оформлення і розгорненістю речень. Це пояснюється тим, що типові для певного рівня розвитку спілкування комунікативні завдання (потреби) визначають вибіркоче сприймання і привласнення малюками різних особливостей мовлення, яке воничують. Відповідно до типових комунікативних завдань діти з різними формами спілкування визначають і засвоюють в одному мовному матеріалі різні лексичні й граматичні особливості. Педагогічний висновок цієї закономірності полягає у тому, що для розвитку мовлення дошкільника недостатньо пропонувати йому різноманітний мовний матеріал. Необхідно окреслювати перед дитиною нові цілі спілкування, що потребували засвоєння і творчого використання нових невербальних мовних засобів та їх взаємодії [4].

Висновки. Опанування повноцінним мовленням є особливо важливим завданням розвитку дошкільника. Саме на цьому освітньому етапі (М. Вашуленко, Ю. Гільбух, Д. Ельконін, О. Савченко, В. Тарасун, М. Шеремет та ін.) у дошкільників формуються основи наукового світорозуміння, визначаються способи навчальної діяльності.

Наявність у дошкільників із тяжкими порушеннями мовлення мовленнєвих та психофізіологічних порушень викликає специфічні утруднення, що гальмують оволодіння знаннями. Мовленнєве порушення та неспроможність долати навчальні труднощі часто знижує їхню активність, викликає страх, почуття дискомфорту, негативно відбивається на успішності в навчальній роботі; процес переходу від дошкільного до шкільного навчання для дошкільників із вадами мовлення є особливо складним і напруженим.

Діти з тяжкими порушеннями мовлення потребують особливо продуманої системи подання нового матеріалу. Часто потрібним стає пошук обхідних шляхів, які мають забезпечити повноцінне сприймання й подальше відтворення здобутих знань. Поступово в оволодінні знаннями, уміннями й навичками формуються засоби й прийоми пізнавальної діяльності, розширюються шляхи, за допомогою яких розвиваються процеси компенсації.

Отже, особливо важливим у сучасних умовах інформаційного розвитку суспільства є пошук оптимальних шляхів мовленнєвої підготовки дітей із тяжкими порушеннями мовлення до школи, що мають на меті реалізувати напрямки, визначені в "Концепції демократичної освіти" (Державна програма "Освіта: ХХІ століття"), "Концепції спеціальної освіти осіб із особливостями психофізичного

розвитку в найближчі роки та на перспективу", у нерозривному зв'язку з онтогенезом мовленнєвого та пізнавального розвитку дітей означеної категорії.

Список використаних джерел

1. Бондаренко Т.М. Підготовка дітей до школи як педагогічна проблема в теорії і практиці вітчизняної педагогіки (друга половина ХХ століття): автореф. дис. На здобуття ступеня канд. пед. наук: 13.00.01 "Корекційна педагогіка" / Бондаренко Тетяна Миколаївна. – Луганськ, 2008. – 20 с.

2. Калмикова Л.О. Формування мовленнєвих умінь і навичок у дітей: психологічний та лінгвістичний аспекти: навч. посіб. для студ. ВНЗ / Калмикова Л.О. – К.: НМЦВО, 2003. – 300 с.

3. Пахомова Н.Г. Формування мовленнєвої готовності дітей старшого дошкільного віку з дизартрією до навчання в школі: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.03 / Пахомова Наталія Георгіївна. – К., 2006. – 259 с.

4. Піроженко Т.О. Комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільника / Піроженко Т.О. – Тернопіль: Мандрівець, 2010. – 152 с.

The article presents the main features and characteristics of the structure of language training as one of the components of the overall training of preschool children.

Keywords: general training, speech training, speech readiness, language competence.